

תקציר

ספר זה עוסק ביחסי הגומלין שבין היהדות, ובאופן קונקרטי – ההלכה, לבין שיח זכויות האדם. למושג זכויות האדם כמה משמעויות. הספר מבקש לאמץ כאן דרך ביניים המכירה בכך שזכויות האדם הן למעשה, מנקודת מבט אנליטית, גורם מתווך בין ערכים לבין חובות, או, מנקודת מבט תרבותית, דרך ביטוי פרטיקולרית למערכת ערכים העומדת בבסיס זכויות אלו.

ליהדות פנים רבות. כאן אני מתמקד בהופעתה הנורמטיבית – בהלכה. טענתי היא שהשיח ההלכתי מתאפיין במערכת ערכים המשפיעה על ההכרעות הניתנות במסגרתו, כמו גם על אופיו ועיצובו. השפעה זו מתבטאת לעתים בגלוי, אך לרוב בסמוי, כגורם בעל השפעה בתהליך הפרשני. ברובד הסמוי, העקיף לעתים, יש מכנה משותף רחב מאוד בין היהדות לבין זכויות האדם, והוא מתבטא בשורשים המניעים את המערכות הללו, כל אחת בדרכה. לאור האמור יש לראות את עיקרו של המפגש בין שיח זכויות האדם לבין היהדות ברובד בסיסי זה, היינו ברובד הערכים המשותף לשתייהן. הפערים שבכל זאת קיימים בין השתיים הם ביטוי לגיטימי לפלורליזם ערכי, המאפשר את קיומן של מגוון דרכים כל עוד משותפת להן ההכרה בערכי יסוד שבמרכזם ערך החיים וכבוד האדם.

וביתר פירוט: מטרת הספר שלפנינו לנתח את מאפייניו של המפגש בין היהדות לבין זכויות האדם. לאחר הנחת היסודות התאורטיים ההכרחיים לדיון – הן באשר למוכנים העיקריים של זכויות האדם הן באשר להיתכנותו של שיח ערכי בהלכה – נבחן המפגש המעשי בין השתיים. כאן, כאמור, הדיון צועד בשני מסלולים: האחד מבקש לבחון את המפגש הגלוי בין מערכות אלו, קרי מקרים שבהם זכויות אדם משמשות שיקול גלוי ומכריע בשיח ההלכתי, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעקרונות הלכתיים כדוגמת כבוד הבריות (לפי מקצת ממשמעויותיו של המונח כבוד הבריות). אפיק זה צר יחסית, וקשה לראות בו כר פורה לניתוח המפגש בין שתי המערכות. במסלול השני, הסמוי, נחשפים הערכים המניעים את השיח ההלכתי. ערכים אלו עומדים ביסוד תהליכים פרשניים, במידה רבה בלתי מפורשים, המובילים את ההלכה להכרעות העולות בקנה אחד עם הערכים

שביסוד שיח זכויות האדם. כך במגוון דוגמאות, החל בהכרעה הפרשנית התלמודית בדבר מובנם של ארבעת המינים שבתורה; עבור בשיקול ערכי בהלכה הבתר תלמודית, המציב את בעלי המומים במעמד שווה לכל אדם לעניין תפילה; וכלה בשיקולים העומדים מאחורי ההכרעה התלמודית והביתר תלמודית בענייני מעמד אישי ובענייני נפשות. מקרה המבחן – ערך החיים – ממחיש את הדברים. הוא מראה את היסודות המשותפים להלכה ולשיח זכויות האדם וכן את הנקודות ששתי המערכות הללו מתפצלות בהן, אם כי גם בהן יש שערך החיים ההלכתי מציע אלטרנטיבה מוסרית שוות ערך.

אינני מבקש לטעון כאן שהערכים המוסריים שבהלכה, ובראשם ערך החיים וכבוד האדם, הם הערכים היחידים המשפיעים עליה, או שאופיו של המפגש המסוים בין ההלכה לזכויות האדם הוא היחיד המאפיין את השיח ההלכתי. אדרבה, בתוך ההלכה יש גם פערים וקונפליקטים פנימיים, כגון באשר לשאלת הטיפול בחולה שאיננו יהודי אגב חילול שבת. ובכל זאת אני טוען כי לערכים היסודיים יש משקל מרכזי בשיח ההלכתי – לעתים בתווך, בין רטוריקה למהות – דומיננטי, אף כי לא בלעדי.

המהלך הננקט כאן מבקש לעמעם את הדיכוטומיה זכויות-חובות ולהתמקד ברובד בסיסי יותר, סמוי, המחולל את שתי הצלעות של הדיכוטומיה גם יחד. אין בכך כדי לשלול את ההבדלים בין ההלכה לבין שיח זכויות האדם. אולם הטענה היא שגישה פלורליסטית מאפשרת הכרה בשתי אפשרויות הביטוי הללו ורואה בהן אפשרויות בעלות ערך שווה כל עוד הן מסכימות ביניהן על ערכי היסוד. בסיכומו של דבר, החיבור שלפנינו מציע תבנית תאורטית לניתוח היחס בין שיח זכויות האדם לבין היהדות. מידת מימושה של תבנית זו ומשקלם של הערכים בתוכה משתנה מזמן לזמן, ממקום למקום ומהוגה להוגה, אולם המכנה המשותף גדול ורב ערך – הוא פותח את השער להמשך חשיפתו וכינונו של הדיאלוג בין היהדות לבין שיח זכויות האדם.